

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

2021/1-2

ILMIY-AMALIY JURNAL

TAHRIR HAY'ATI

Q. ABDURASULOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori – bosh muharrir

Y. KOLENKO

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi boshlig'i – bosh muharrir

N. SALAYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor – bosh muharrir o'rinbosari

K. HAKIMOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrasida mudiri, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori – mas'ul muharrir

M. RUSTAMBAYEV

O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiya harbiy-texnik instituti boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

A. OTAJONOV

Yuristlar malakasini oshirish markazi direktorining o'quv-uslubiy va ilmiy ishlar bo'yicha birinchi o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

B. PULATOV

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi akademiyasi "Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

F. RAXIMOV

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi akademiyasi "Prokurorlik faoliyatini tashkil etish va boshqarish" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

B. UMIRZAKOV

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi "Kriminologiya" kafedrasida katta o'qituvchisi, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

M. O'RAZALIYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

I. ERGASHEV

Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

M. KURBANOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrasida dotsent v.b., yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

V. DAVLYATOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Sud, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va advokatura" kafedrasida mudiri, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

D. BAZAROVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat-protsessual huquqi" kafedrasida mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor

A. Baratov

Toshkent davlat yuridik universiteti "Kriminalistika va huquqiy ekspertiza" kafedrasida mudiri, yuridik fanlar nomzodi

G. TULAGANOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat-protsessual huquqi" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

D. SUYUNOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat-protsessual huquqi" kafedrasida professor v.b., yuridik fanlar doktori

"Kriminologiya va jinoiy odil sudlov" ilmiy-amaliy jurnali O'zbekiston matbuot va axborot agentligida 2021-yil 18-martda 1160-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Ushbu jurnal O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

ISSN 2181-2179

© Toshkent davlat yuridik universiteti

MUNDARIJA

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Хакимов Рахимжон Расулжонович ИЛМИЙ ЁНДАШУВ – ЖИНОЯТЧИЛИККА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ	5
Рустамбоев Мирзаюсуп Хакимович ОДАМ САВДОСИГА ҚАРШИ КУРАШ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ	13
Абдурасулова Қумринисо Раимқуловна КРИМИНОЛОГИЯ ФАНИНИНГ ДОЛЗАРБ ВАЗИФАЛАРИ	24
Камалова Дилдора Гайратовна ТАМОМ БЎЛМАГАН ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖАЗО ТАЙИНЛАШДА ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ ПРИНЦИПИ	30
Ниёзова Саломат Сапаровна ОИЛАДАГИ ЖИНОЙИЙ ЗЎРАВОНЛИК ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ	39
Абзалова Хуршида Мирзиятовна РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ УБИЙСТВА НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ЛИЧНОСТИ УБИЙЦЫ	46
Ахмедова Гузалхон Уткуровна ВОПРОСЫ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ЖЕНЩИН, ОСВОБОДИВШИХСЯ ИЗ МЕСТ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ	63
Исмоилов Олимжон Юсупжон ўғли ЛАТЕНТ ЖИНОЯТЧИЛИКНИНГ: ТУШУНЧАСИ ВА УЛАРНИ ТАСНИФЛАШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ	72
Махмудов Суннатжон Азим ўғли ЖАЗО ТАЙИНЛАШДА ҲИСОБГА ОЛИНАДИГАН ҲОЛАТЛАР ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МЕЗОНЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА	79
Акбаралиева Мухайё Караматулло кизи СПОСОБЫ НАЗНАЧЕНИЯ БОЛЕЕ МЯГКОГО НАКАЗАНИЯ	90

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Базарова Дилдора Бахадировна К ВОПРОСУ ЭФФЕКТИВНОСТИ УГОЛОВНОГО ПРАВОСУДИЯ	95
Рузметов Ботиржон Хайитбаевич ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ – КЛЮЧЕВАЯ ЗАДАЧА УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СОВРЕМЕННОМ УЗБЕКИСТАНЕ	107
Каримов Бобуржон Зокиржонович ЖИНОЯТ ИШЛАРИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА РАҚАМЛИ ДАЛИЛЛАР БИЛАН ИШЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ	117
Хамидов Бахтиёржон Хамидович ЭЛЕКТРОН ЁХУД РАҚАМЛИ ДАЛИЛЛАРГА ОИД УМУМНАЗАРИЙ МАСАЛАЛАР: МУАММО ВА ЕЧИМ	127
Ниязов Максуд Кадамович ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБОСНОВАННОСТИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПОД СТРАЖУ	146

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMDAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH. PROBATSIIYA FAOLIYATI

Тулаганова Гулчехра Захитовна, Қодиралиев Саддам Бахтиёржон ўғли ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ВА УШБУ ФАОЛИЯТНИ МУВОФИҚЛАШТИРИШ	154
Абдуллаева Дилфуза Саидазимовна ОИЛА-ТУРМУШ МУНОСАБАТЛАРИДАГИ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ПРОФИЛАКТИКАСИ	164
Рахмонова Дилдора Мирзакаримовна ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ФУҚАРОЛАР БИЛАН МУЛОҚОТ ҚИЛИШ ТЕХНИКАСИ (ЮНУСОБОД ТУМАНИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИ МИСОЛИДА)	171
Хамрақулов Шавкатжон Салимович ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ФАОЛИЯТИГА ДОИР ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ	179
Эшмуродов Элбек ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ: МИЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА	189

ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ФАОЛИЯТИГА ДОИР ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ

Хамрақулов Шавкатжон Салимович,

Тошкент давлат юридик университети ўқитувчиси,
xamraqulov@sbtsul.uz

Аннотация. Ушбу мақолада хорижий давлатлар тажрибасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси турли йўналишлар бўйича ташкил этилганлигига алоҳида эътибор қаратилади ҳамда хорижий мамлакатлар ва миллий қонунчиликда профилактикага оид нормаларнинг ҳаётга татбиқ этилиши, халқаро тажрибани амалда қўллаш юзасидан таклиф ва кўрсатмалар берилган, шунингдек, аҳолининг ижтимоий фаоллиги ва фуқаролик позицияси нуқтаи назаридан масъулияти, хорижий мамлакатларнинг жиноят қонунчилиги ва жиноятларни ҳисобга олиш усуллари, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишга оид чора-тадбирларини очиқ бериш назарда тутилган.

Калит сўзлар: ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, ғайриижтимоий хулқ-атвор, ҳамкорлик, уюшган жиноятчилик.

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В ОРГАНИЗАЦИИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Хамрақулов Шавкатжон Салимович,

преподаватель
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье уделяется особое внимание организации профилактики правонарушений в зарубежных странах по разным направлениям, а также внедрению стандартов профилактики в национальное законодательство, внедрению международного опыта, а также ответственности населения в плане общественной активности и гражданской позиции. Раскрыты вопросы уголовного законодательства зарубежных стран и методов регистрации преступлений, даны рекомендации по мерам организации профилактики правонарушений.

Ключевые слова: предупреждение правонарушений, противообщественное поведение, сотрудничество организованная преступность.

THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN PREVENTION OF OFFENSES

Khamrakulov Shavkatjon Salimovich,

Teacher of Tashkent State University of Law

Abstract. This article focuses on the organization of crime prevention in foreign countries in different areas, as well as the implementation of prevention standards in foreign states and national legislation, the introduction of international experience, as well as the responsibility of the

population in terms of social activism and citizenship. Moreover, the article covers the disclosure of the criminal law of foreign countries and methods of accounting for crimes, measures for the implementation of crime prevention.

Keywords: crime prevention (prevention of offenses), antisocial behavior, cooperation, organized crime.

Жаҳон мамлакатларининг тажрибасидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти нафақат давлат ташкилотларининг, балки унда яшовчи фуқароларнинг ҳам вазифасига айланиб бормоқда. Мамлакатимизда фуқаролик жамиятининг ривожланиб бориш тенденцияси сўнгги йилларда яққол ва сезиларли даражада жадаллашди. “Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари” ғояси барча соҳаларни қамраб олганлигини кўришимиз мумкин. Ушбу ғоя ва унинг мафкураси мамлакатимиз фуқароларига ислоҳотлар ким ва нима учун эканлигини, унинг бош мақсад ва моҳияти нимага қаратилганлигини тушунтириб бера олди.

2017–2021 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг қонун устуворлигини таъминлаш йўналишида жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятни мувофиқлаштиришнинг самарадорлигини ошириш, диний экстремизм ва терроризмга, уюшган жиноятчиликнинг бошқа шаклларига қарши курашиш бўйича ташкилий-амалий чораларни кучайтириш, коррупцияга қарши курашишнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш ва коррупцияга қарши курашиш тадбирларининг самарадорлигини ошириш, аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва онгини юксалтириш, бу борада давлат тузилмаларининг фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари билан ўзаро самарали ҳамкорлигини ташкил этиш [1] асосий вазифалар сифатида белгилаб олинган.

Мамлакатимизда фуқаролик жамияти ривожланиб боргани сари, ҳуқуқ-тартибот органларининг фуқаролар ва жамоат ташкилотлари билан ўзаро ҳамкорликда ишлаш тизими ҳам такомиллашиб бормоқда. Биргина 2020 йилда республикада жиноятларнинг олдини олиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш борасида Ички ишлар вазирлиги томонидан бошқа мутасадди вазирлик ва идоралар, нодавлат ноижорат ташкилотлари ҳамда фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан ҳамкорликда бир қатор самарали ишлар амалга оширилиб, содир этилган умумий жиноятларнинг **92,6 фоизи (57499 таси)** фож этилган, қидирувдаги **2446 нафар** шахс ушланган, бедарак йўқолган **436 нафар** шахс топилган.

Бундан ташқари, бевосита маҳалланинг ўзида хавфсиз, жиноятдан холи муҳит яратиш мақсадида “Обод ва хавфсиз маҳалла” тамойили асосида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти қайта кўриб чиқилган.

Жами 9 168 та маҳаллада криминоген вазият таҳлил қилиниб, маҳаллалар “**қизил**”, “**сарик**” ва “**яшил**” тоифаларга ажратилган. Натижада 2020 йилда 4 488 та маҳаллада (49 фоиз) жиноятлар содир этилмаган, 1 551 тасида (17 фоиз) жиноятлар камайган [2].

Қуйида хорижий давлатларнинг жиноятчиликка қарши кураш ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини таъминлаш борасидаги тажрибасига тўхталиб ўтсак.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси нафақат давлат ташкилотларининг, балки ҳар бир инсоннинг виждони олдидаги вазифасидир.

Сўнгги ўн йиллик ичида Ғарбий Европа мамлакатлари (Дания, Норвегия, Финляндия, Швеция), шунингдек, Канада ва Японияда жиноятчиликнинг олдини олиш назарияси ва амалиёти фаол ривожланмоқда. Ушбу давлатлар ҳуқуқбузарликларга қарши курашишда жиноятларни ижтимоий ҳолат сифатида қараб, жиноятнинг олдини олиш эмас, балки унинг аниқ сабаблари, шарт-шароит ва омилларини келтириб чиқарувчи кучни чегаралаш лозимлигини таъкидламоқдалар.

Бу борада Буюк Британия ва Германия амалиёти шуни кўрсатмоқдаки, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фақат кенг қамровда ташкил этилгандагина самара бериши мумкин. Бу эса мазкур жараёнда барча даражадаги давлат ва нодавлат тузилмалар ҳамда фуқароларнинг кенг қўламдаги иштирокини талаб этади. Айни пайтда мазкур давлатларнинг аҳолиси ҳам ушбу заруратни тушуниб етган ҳолда ҳуқуқбузарликлар профилактикасида ихтиёрий равишда иштирок этиш истагини билдирмоқда.

Маълумки, **“The World Justice Project”** халқаро ташкилотининг **“Жиноий адолат – Criminal Justice”** бўлимида жаҳон миқёсидаги мамлакатларнинг ҳар йилги индекслари эълон қилиниб борилади, бунда қонун устуворлигини таъминлаш, айбдор шахсга нисбатан адолатли жазо қўллаш, жиноятчиларни реабилитация қилиш, жиноятларнинг олдини олиш, жабрланганларни маънавий, психологик қўллаб-қувватлаш каби масалаларни ўз ичига олиб, ушбу жараёнда прокуратура, суд, адвокатура, ички ишлар органлари фаолияти инобатга олинади.

Унда жаҳоннинг 128 та [3] давлатининг рейтинги келтириб ўтилган бўлиб, жиноий адолатнинг таъминланганлиги юқори бўлган ўнталикка 1) Норвегия 0.83 %, 2) Финляндия 0.83 %, 3) Дания 0.83 %, 4) Швеция 0.80 %, 5) Австрия 0.80 %, 6) Сингапур 0.79 %, 7) Германия 0.79 %, 8) Голландия 0.76 %, 9) Япония 0.76 %, ва 10) Канада 0.74 % каби давлатлар киритилган. Ўзбекистон ушбу рейтингда 2015 йил 102 та давлат ичида 49-ўринда [4], 2016 йилда 116 та давлат ичида 64-ўринда, 2017-2018 йилларда 113 та давлат ичида 60-ўринда [5], 2019 йил 126 та давлат ичида 67-ўринда [6], 2020 йилда 128 та давлат ичида 66-ўринни эгаллаган.

Қайд этилган кўрсаткичлар мамлакатимизда бугунги кунда олиб борилаётган ижобий ва туб ислохотларга ўзининг ҳам ижобий, ҳам салбий таъсирини кўрсатиб, барча давлат ва нодавлат органлари ҳамда ташкилотларига ўз фаолиятида янада адолатни, шаффофликни, қонун устуворлигини таъминлаш бўйича фаол бўлиш ва шу билан бирга, амалдаги қонунларга оғишмай риоя этиш бўйича катта масъулиятни юклайди.

Хорижий давлатларда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини турли йўналиш ва ҳудудлар бўйича махсус дастурлар орқали ташкил этишга алоҳида эътибор қаратилади. Бу жараёнда полиция ёки ички ишлар идораларининг иштироки минимал даражада бўлиб, амалга оширилаётган дастурларнинг ижроси асосан аҳолининг ижтимоий фаоллиги ва фуқаролик масъулиятига асосланади. Шунингдек, ушбу дастурлар профилактиканинг классик усуллари, полиция патрули, тарғибот ва тушунтириш ишларига нисбатан анча самарали экани маълум бўлмоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 сентябрдаги 747-сон қарори [7]га кўра, 2019 йил 1 июлдан бошлаб жисмоний ва юридик шахсларнинг автотранспорт воситаларига ўрнатилган видеорегистраторлар орқали қайд этилган ҳуқуқбузарлик ҳолатлари акс этган видеоёзувлар махсус автоматлаштирилган фото ва видео қайд этиш техника воситалари орқали қайд этилган видеоёзувларга тенглаштирилди ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда белгиланган тартибда кўриб чиқилиши белгиланди. Шунингдек,

ташкилий-ҳуқуқий шаклидан қатъи назар жамоат транспорти ва йўловчи ташиш фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар учун автотранспорт воситаларига видеорегистраторлар ўрнатиш бўйича мажбурий тартиб жорий этилди, шу билан бирга, ҳуқуқбузарлик ҳолатлари тўғрисидаги видеоёзувларни юборган шахслар ҳуқуқбузардан ундирилган жарима ҳисобидан базавий ҳисоблаш миқдорининг **беш фоизи** миқдоридagi пул мукофоти билан рағбатлантирилиши назарда тутилган.

Жорий йилнинг апрель ойи ҳолатига кўра, ушбу дастур фойдаланувчиларининг сони **25 037** кишини ташкил этиб, аниқланган қоидабузилишлар сони **326 436** тани ташкил этмоқда, шундан **99 698** та қоидабузилиш ҳолатлари рад этилган. Қўлланилган жарималар миқдори **89.81 млрд** сўм бўлиб, шундан рағбатлантиришлар миқдори **2.50 млрд** сўмни [8] ташкил этмоқда.

Полиция амалиёти шуни кўрсатмоқдаки, жиноятчилар томонидан жиноят асосан заиф ёки ўзини ўзи ҳимоя қила олмайдиган жабрланувчиларга нисбатан ёки кўриқланмайдиган объектларга нисбатан содир этилмоқда. Шунинг учун профилактик чоралар жиноятчига ёки хавфсизлик тизимига ёки эҳтимолий жабрланувчига нисбатан қаратилган бўлиши лозим. Германияда ушбу учталиқдан асосий эътибор хавфсизлик тизимига ҳамда фуқаролар ва уларнинг ҳимоясига қаратилмоқда [9].

Канадада патрул қилишда фуқароларнинг иштироки кенг қўлланилади. Полиция билан ишлаш патрул фуқароларда жиноятчилар билан юзма-юз келганда юзага келадиган кўрқув ҳисси ва шахсий хавфсизлик ҳиссини сақлаб қолади. Баъзи ҳолларда жиноий фаолият билан шуғулланилаётганлиги тўғрисида хабар бўлганида ушбу масканларда тунги назорат масканлар ташкил этилади.

Шуни таъкидлаш жоизки, жиноятчиликнинг олдини олиш чора-тадбирлари хорижий мамлакатлар ҳамда миллий қонунчиликда тўла бир хил бўлмаса-да уларни боғловчи умумий жиҳатларни кўришимиз мумкин, хусусан, жиноятчиликнинг олдини олиш бўйича қонунчилик базасининг яратилганлиги, жиноятчиликнинг олдини олиш бўйича ягона йўналтирувчи ташкилотларнинг мавжудлиги, жиноятчиликнинг олдини олишга аҳолининг жалб қилинганлигидир.

Масалан, Бельгияда 1985 йил Ички ишлар вазири бошқарувида жандармерия, муниципал полиция ва қиролликнинг умумий полицияси маъмурий вакиллари билан миллий даражада ташкил топган жиноятчиликнинг олдини олиш Олий Кенгаши тузилган. Шунингдек, худудий даражада губернатор бошқарувидаги жандармерия ва муниципал полиция вакиллари билан ташкил топган жиноятчиликнинг олдини олиш провинциал комиссияси тузилган.

Бу Кенгаш тегишли миллий ҳокимият вакилларига жиноятчиликнинг олдини олиш бўйича тавсиялар беради, жандарма бўлинмаларининг олдини олиш сиёсатини режалаштиради ва йўналтиради, ҳужжатлар тўплайди, аниқ дастурларни амалга оширади ва илмий тадқиқотларда иштирок этади. 1983 йил Франция Парламентининг 5 аъзоси, 35 нафар мэр ва 25 нафар бошқа шахслардан ташкил топган бош вазир бошчилигида жиноятчиликнинг олдини олиш миллий кенгаши тузилган. Бу ташкилот ижтимоий ҳаёт, таълим, полиция ва ҳуқуқ, илмий тадқиқот ва алоқалар каби шўъбалардан тузилган [10].

Мамлакатимизда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашишнинг яхлит тизимини шакллантириш, ички ишлар органларининг энг қуйи бўғинидан республика даражасигача самарали фаолиятини йўлга қўйиш ва замонавий иш услубларини жорий этиш орқали ҳуқуқ-тартибот ва қонунийликни мустаҳкамлаш, аҳолининг тинчлиги ва осойишталигини таъминлаш мақсадида, ички ишлар органлари

фаолиятини ташкил этишнинг мутлақо янги механизмлари этиб қуйидагилар белгиланди:

– ҳар бир маҳалла, оила ва шахс кесимида жиноятчиликнинг сабабларини аниқлаш ва уларни бартараф этиш орқали ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашишга оид муаммоларни бевосита жойларнинг ўзида ҳал этиш;

– ҳудудларда жиноятчилик аҳволидан келиб чиқиб, ҳар бир туман, шаҳар ва маҳаллаларни тоифаларга ажратиш ҳамда ҳокимликлар, секторлар ва жамоатчилик билан ҳамкорликда **“жिनоят ўчоқлари”**ни бартараф этиш учун барча зарур куч ва воситаларни жалб қилиш;

– **“Республика — вилоят — туман — маҳалла”** тизими асосида яхлит бошқарув ва узлуксиз назорат қилиш механизмларини жорий этиш, ички ишлар ва бошқа давлат органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш борасидаги фаолиятини самарали мувофиқлаштириш орқали мамлакатимизда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш;

– ички ишлар органлари ходимларининг замонавий қиёфасини яратиш, уларнинг масъулияти ва касбий салоҳиятини ошириш, жиноятчиликнинг янги кўринишларига қарши курашиш учун зарур кўникмаларни шакллантириш ҳамда соҳани тўлиқ рақамлаштиришга эришиш.

Бунда, профилактика инспекторига масофадан туриб мурожаат юбориш ва уни кўриб чиқиш жараёнини кузатиб бориш, аҳоли билан ўзаро тезкор мулоқотни йўлга қўйиш мақсадида **“Smart маҳалла”** ахборот дастури ишлаб чиқилган [11].

Ғарб давлатларидаги ҳуқуқни ҳимоя қилувчи ташкилотлар ҳуқуқбузарлик профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашда фуқаролар ва фуқаролик институтлари билан фаол ҳамкорлик олиб боради. Ҳамкорликнинг бу шаклларига қуйидагиларни, яъни корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминловчи хизматлар, хусусий ва кўриқлаш тузилмалари билан ҳамкорлик ва мустақил жамоатчилик профилактика дастурларини кўрсатиш мумкин.

А. Қўзиев тадқиқот ишида ҳамкорлик хусусида тўхталиб, кўпроқ самара ва натижага эришиш учун ёлғиз терговчи, ҳатто терговчилар гуруҳи ҳам тезкор бўлинмаларнинг ёрдамисиз мураккаб жиноятларни тезлик билан очиш, ҳар томонлама тергов қилишда қийинчиликларга дуч келаётганлигини, ўзаро ҳамкорлик эҳтиёжининг мавжудлигини таъкидлаган [12].

Худди шундай, мустақил тадқиқотчи Р. Аллаёров ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларнинг тузалишини таъминлаш ва қайта ҳуқуқбузарлик содир этишининг олдини олиш мақсадида профилактика инспекторлари томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ва муассасалар билан ҳамкорликда амалга ошириладиган профилактик тадбирлар мажмуидан иборат профилактик ҳисоб юритиши лозимлигини таъкидлаган [13].

Юқорида қайд этилган назарий қарашлардан шундай хулоса қилиш мумкинки, амалиёт билан назария мақбуллаштирилмас экан, профилактикани амалга оширувчи субъектлар ҳамкорлиги кучайтирилмас экан, қабул қилинаётган қонунлар қанчалик мукамал бўлмасин ўзининг самарасини бермайди.

Қайд этиш лозимки, АҚШ, Буюк Британия ва Канададаги ҳуқуқбузарлик профилактикаси ва аҳолини жиноятчиликка қарши курашга жалб этиш технологиялари ҳам муҳим аҳамиятга эга. АҚШда уюшган жиноятчиликдан огоҳлантириш соҳасида бир қатор қонунлар қабул қилинган, булар орасида жиноятчиликка қарши курашда аҳолини жалб этиш асосий тузилмалардан ҳисобланади. Жиноятчиликнинг олдини олиш

тадбирлари комплекс ҳолда олиб борилмаса ва ижтимоий жиҳатдан ўзгаришларни юзага келтирмаса натижа бермайди.

Хусусан, АҚШда қабул қилинган ана шундай ҳужжатлардан бири “Синдирилган ойналар” дастуридир. Мазкур концепциянинг асосчилари ўз ғояларини куйидагича ифодалайдилар: *“Агар бинонинг битта ойнаси синган бўлса ва уни ҳеч ким таъмирламаса, қисқа вақт ичида бинонинг қолган ойналари ҳам синдирилади, бинонинг ўзи тўлиқ харобага айланади ва бу жой жиноятчилар макони бўлиб қолади”*.

Бошқача айтганда, ушбу концепция муаллифлари кўчаларда тартиб ва озодалиқнинг мавжуд эмаслиги девиант хулқ-атворнинг намоён бўлишига олиб келишини таъкидлайдилар. Яъни ойналар, электр чироқларининг сингани, қаровсиз ташлаб кетилган автомобиллар, бинолар ва йўлларнинг узоқвақт таъмирланмагани, чиқиндилар кўчанинг исталган жойига ташлаб кетилиши ўша ҳудудда жамоатчилик назоратининг йўқлиги, ахлоқсизлик ва ҳуқуқбузарлик учун таъсир чоралари қўлланмаслиги ҳамда давлат органлари ва ўзини ўзи бошқариш тузилмалари мазкур ҳолатга бепарво қарашларидан далолат беради. Бундай белгилар эса одамлар онгида ушбу ҳудуд назоратдан ташқари, бу ерда давлат ва жамоат ҳокимиятининг кучи йўқ деган фикрни шакллантиради. Агар битта ойна синган ва бу ҳеч кимни безовта қилмаётган бўлса, демак, бошқа ойналарни ҳам синдириш мумкин. Шу тариқа одамнинг ичидаги яширин девиант хулқ-атвор унинг хатти-ҳаракатларига кўчади.

Мазкур гипотезага асосланган ҳолда, ушбу дастурда аҳоли пунктларида тозалик ва тартибга риоя қилинишини таъминлаш, қаровсиз автомашиналар, бино ва иншоотлар пайдо бўлишига, чиқиндиларнинг тўпланиб қолишига йўл қўймаслик чоралари белгиланади. Бунда дастлаб фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари аҳоли пунктларидаги ҳолатни доимий равишда ўрганиб борадилар, аста-секин аҳолининг ўзи ушбу дастурнинг ҳам ижроси, ҳам назоратчисига айланади. Дастурнинг ўзи эса аҳолининг кундалиқ турмуш тарзига сингиб боради.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасида махсус дастурлар, шунингдек, бир қарашда оддий кўринган бошқа ташкилий чора-тадбирлар ҳам самара бериши мумкин. Хусусан, ўтган асрда Европанинг қатор давлатларида футбол мусобақаларида икки жамоа мухлисларининг алоҳида секторларда ўтириши ва турли эшиклардан кириб-чиқишини йўлга қўйиш орқали эҳтиросга берилган мухлислар содир этадиган ҳуқуқбузарликлар сезиларли даражада камайди.

Айни вақтда АҚШда профилактик тадбирларнинг учта модели мавжуд: ижтимоий муассасалар модели, шахснинг хавфсизлик модели ва атроф-муҳит орқали таъсир қилиш модели. Жиноятнинг олдини олиш дастурлари федерал ва маҳаллий даражада амалга оширилмоқда. Баъзи штатларда фуқароларнинг қонун устуворлигини мустаҳкамлашдаги иштироки сабабли ўғрилиқлар сони 30 % камайишга ёрдам берган. Шу билан бирга, тезкор ва профилактик аҳамиятга эга маълумот учун ҳақ тўлаш амалиёти кенг қўлланилади [14].

Хорижий мамлакатларнинг ушбу тажрибаси ҳуқуқбузарлик профилактикасини амалга оширишдаги фаолиятида ҳуқуқ тартибот идораларини эмас, балки ҳуқуқбузарликларнинг бартараф этилишидан кўпроқ манфаатдор бўлган ижтимоий муҳит ва аҳолининг аҳамияти муҳим эканлигига эътибор қаратади.

Ижтимоий муҳит ва полициянинг асосий мақсади уларни жиноятчиликдан огоҳлантиришга қаратилган. Буни Америка полициясининг кўчаларда патрул полициясининг мунтазамлиги, фуқаролар орасида жамоат жойларда ҳуқуқбузарликка

йўл қўймаслик тўғрисида фаол тушунтириш ишларининг олиб борилиши, ҳуқуқбузарлар ва жиноятчиларнинг маълумот олиш воситалари тўғрисида аҳоли билан бирга ҳаракат олиб боришларида кузатиш мумкин. АҚШ полиция органларининг етарли молиялаштириши, уларнинг аҳолини ҳуқуқни ҳимоя қилиш ишларига жалб қилишларига имкон беради. Полиция органлари билан жиноятчиларни қидиришга фаол қатнашган фуқаролар ва кўнгилли жамоатчилик клублари аъзоларига пул мукофотлари, фахрий ёрлиқлар, совғалар, эсдалик нишонларининг берилиши ва бошқалар.

Барча ўқув муассасаларида – бошланғич мактабдан олий ўқув юртларигача – амалий виктимология машғулоти ўтказилади. Хоҳловчилар фақатгина маъруза тингламасдан, махсус тренингларда қатнашиб ўз-ўзини ҳимоя қилиш, экстремал вазиятларда ўзини тутиш малакаларини ўзлаштиришлари мумкин. Америка олимларининг виктимология бўйича ишланмалари фуқароларда катта қизиқиш уйғотмоқда. Улар фуқароларга турли вазиятларда ўзини тутиш тўғрисида қулай тавсиялар беради. Хусусан, “Сиз биринчи марта бегона шаҳардасиз”, “Кечки сайр” методлари шулар жумласидандир.

Бегона шаҳарда ўзини тутиш бўйича айрим **тавсияларни** келтириб ўтмоқчимиз, жумладан:

- а) агар сиз меҳмонхонадан кечқурун чиқмоқчи бўлсангиз, яхшиси такси чақиринг;
- б) бегона шаҳарга саёҳатга борганда ёрқин, диққатни ўзига тортувчи кийимлар кийишдан тийилинг;
- в) аёллар ўзларига тегишли қимматбаҳо буюмларни сумкада эмас, кўйлак чўнтакларига тутгани маъқул (зарурат бўлмаса олиб юрмаслик);
- г) аниқ мақсад бўлмаса пиёда юрмасликка ҳаракат қилинг;
- д) агар икки ва ундан кўпроқ киши билан юрилса, жиноятчиларнинг эътиборига тушиш ҳолати камаяди.

Ҳозирги вақтда Япония ҳудудида кўнгилли фуқаролар ассоциацияларидан тузилган полиция билан алоқадор 690 мингга яқин пунктлар фаолият юритмоқда. Шунингдек, полиция раҳбарлигида фуқаролардан тузилган “*вояга етмаганларнинг мураббийлари*” гуруҳлари ташкил этилган. Бу гуруҳларнинг асосий вазифаси тарбияси оғир бўлган ўспирин ёшлар билан ишлаш, уларга маслаҳат бериш, жамоат жойларида навбатчиликда туришдан иборат. АҚШнинг сунъий интеллект прогнози бўйича жиноятчилик эҳтимоли юқори бўлган айрим қисмларида полиция патруль назоратини кучайтириш натижасида жиноятчилик ўртача 20 %га пасайди.

МДҲ давлатларида эса, жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси борасида субъектлар фаолияти муҳим аҳамиятга эга бўлиб, Қозоғистон Республикасининг қонунида “*ҳуқуқбузарликлар профилактикаси субъектлари* – ҳуқуқбузарликлар профилактикасини давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, ташкилотлар ва Қозоғистон Республикаси фуқаролари амалга оширадиган”, [15] деб таъриф берилган бўлса, Қирғизистон Республикасининг қонунида “*профилактика субъекти*: давлат органлари, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоатчилик ташкилотлари, ижтимоий-профилактик марказлар, бирлашма, корхона, муассасалар ва бошқа мулкчилик шаклидан қатъи назар хўжалик юритувчи субъектлар, мансабдор шахслар ҳамда Қирғизистон Республикасида яшовчи Қирғиз Республикаси фуқаролари, хорижий давлатлар фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслардир”, [16] деб таъриф берилган.

Кўриниб турибдики, Қирғизистон Республикасининг қонунда Қозоғистон қонунига қараганда нисбатан кенг, батафсил таъриф берилган. Бизнингча, ушбу таърифни субъектларнинг таснифига асосланиб ишлаб чиқиш лозим.

Мамлакатимизда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи субъектлар тоифаси “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунда белгиланиб, улар икки гуруҳга ажратилганлигини кўришимиз мумкин, **биринчи гуруҳни** ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасалар; **иккинчи гуруҳни** эса, ҳуқуқбузарликлар профилактикасида иштирок этувчи органлар, муассасалар ва фуқаролар ташкил этади, жумладан:

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасалар тизимини [17]:

- ички ишлар органлари;
- прокуратура органлари;
- Давлат хавфсизлик хизмати органлари;
- Ўзбекистон Республикаси Президенти давлат хавфсизлик хизмати органлари;
- Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси органлари;
- адлия органлари;
- давлат божхона хизмати органлари; давлат солиқ хизмати органлари;
- меҳнат органлари;
- таълимни давлат томонидан бошқариш органлари ва таълим муассасалари;
- давлат соғлиқни сақлаш тизимини бошқариш органлари ва соғлиқни сақлаш муассасалари;
- Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси органлари ташкил этади.

Ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасида иштирок этувчи субъектлар тизимини:

- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси;
- Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари;
- Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жинойтчиликка қарши курашиш бўйича идоралараро комиссиялар;
- Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотажорат ташкилотлари ва фуқаролар ташкил этади [18].

Зеро, ҳар бир инсон ўзи яшаётган мамлакатда адолатнинг устувор бўлишини, унда тинч ва осойишта яшашни, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари муносиб ҳимоя этилишини, инсон ҳаёти, соғлиғи ва мол-мулкининг ғайриқонуний тажовузлардан ҳимоя қилинишини хоҳлайди ва уни ҳуқуқий қадриятлардан бири бўлишини таъминлашга интилади.

Хулоса қиладиган бўлсак, хорижий давлатларда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ўзига хос аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг тажрибаларини Ўзбекистон қонунчилигига қиёсий таҳлил сифатида олиш мумкин, шунингдек, мазкур тадқиқот иши орқали қуйидаги **таклифлар ишлаб чиқилди:**

биринчидан, Ҳуқуқбузарлик деганда, содир этилганлиги учун маъмурий ёки жинойий жавобгарлик назарда тутилган, айбли, ғайриҳуқуқий ҳаракат ёки ҳаракатсизлик тушунилади;

иккинчидан, Ўзбекистон Республикасининг “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги ҳамда

“Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунларида субъектларнинг ваколат доирасида вазифаларни аниқ белгилаб чиқиш;

учинчидан, Хуқуқбузарликлар профилактикасининг жамият ҳаётида муҳим ўрин тутишига эътибор қаратиш ва тарқоқ бўлган нормаларнинг ягона Кодекс лойиҳасини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш;

тўртинчидан, Хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ва умумий профилактикасида иштирок этувчи субъектлар тизимининг ушбу соҳани амалда ишлаши учун ички меъёрий ёки аниқ мақсадга йўналтирилган чора-тадбирлар дастури (стратегияси)ни ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш [19].

REFERENCES

1. 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси 2.4-банди. (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда, 20-сон, 354-модда, 23-сон, 448-модда, 37-сон, 982-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 31.07.2018 й., 06/18/5483/1594-сон).

2. “Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирининг хуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва уларнинг профилактикаси ҳолати тўғрисидаги 2020 йил якуни бўйича ахбороти ҳақида” Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг қарори 12.03. 2021 й., СҚ-245-IV-сон.

3. World Justice Project Rule of Law Index 2020. Available at: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2020/>.

4. World Justice Project Rule of Law Index 2015. Available at: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2015/>.

5. World Justice Project Rule of Law Index 2017–2018. Available at: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2018/>.

6. World Justice Project Rule of Law Index 2019. Available at: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2019/>.

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори “Йўл ҳаракати хавфсизлиги соҳасидаги хуқуқбузарликларга қарши курашиш самарадорлигини оширишга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 20.09.2018 й., 747-сон. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 22.09.2018 й., 09/18/747/1950-сон; 29.12.2019 й., 09/19/1046/4242-сон; 12.11.2020 й., 09/20/713/1504-сон.

8. eJarima. Let’s make our paths safe together. Available at: <https://dyhxx.ejarima.uz/login/> 2021 йил 14 апрель ҳолатига.

9. Majorov A.V. Mezhdunarodnyj opyt zashhity zhertv prestuplenij. Materialy 66-nauchnoj konferencii Juzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta [International experience in the protection of victims of crime. Proceedings of the 66th scientific conference of the South Ural State University]. April 2014. Available at: <http://www.susu.ac.ru/>.

10. Majorov A.V. Mezhdunarodnyj opyt zashhity zhertv prestuplenij. Materialy 66-nauchnoj konferencii Juzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta [International experience in the protection of victims of crime. Proceedings of the 66th scientific conference of the South Ural State University]. April 2014. Available at: <http://www.susu.ac.ru/>.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида” фармони 26.03.2021

й. ПФ-6196-сон // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.03.2021 й., 06/21/6196/0240-сон

12. Кузиев А. Тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар ва тергов бўлинмалари ўртасидаги ўзаро ҳамкорликнинг янги тенденциялари //ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ. – 2020. – Т. 1. – №. 6. – С. 116-124.

13. Алояров Р. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасида профилактик ҳисоб ҳамда уни такомиллаштиришнинг айрим масалалари // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 1/5. – С. 46-52.

14. Майоров А.В. Международный опыт защиты жертв преступлений (Научная статья) // Материалы 66-научной конференции Южно-Уральского государственного университета (апрель 2014 года): веб-сайт – <http://www.susu.ac.ru>.

15. Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 г. №271-IV ЗРК «О профилактике правонарушений» // www.online.zakon.kz.

16. Закон Кыргызской Республики от 25 июня 2005 г. № 82 «О профилактике правонарушений в Кыргызской Республике» // www.cbd.minjust.gov.kg.

17. Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида” қонуни 14.05.2014 й., № ЎРҚ-371, 9-моддаси.

18. Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида” қонуни 14.05.2014 й., № ЎРҚ-371, 7, 8, 20, 21-моддалар.

19. Хамрақулов Ш. Ички ишлар органлари ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг субъекти сифатида унинг бошқа субъектлар билан ҳамкорлиги // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 1/5. – С. 53-57.

20. Ўзбекистон Республикаси Миллий ҳуқуқий интернет портали // <https://huquqiportal.uz/dictionary/index?alphabet=%D0%A3&page=10&per-page=10/>.